

Märtsi suurpommitamisest 70 aastat

■ 9. märtsil 1944 elati Tallinnas igapäevast elu. sõda küll kestis, kuid rinne oli õnneks stabiliseerunud Narva-Pihkva joonel. Oli neljapäevane õhtupoolik, taevas pilvitu ja ilm märtsikuisele kõle. Enamikul linnakodanikel sai tööpäev seljataha ja nüüd oli võimalus aega endatahtsi kasutada: kes ruttas koju pere juurde, kes kinno või teatrisse, kes sõpradega kohvikusse kohtuma. Päike loojus ja hakkas hämarduma. Nüüd järgnes midagi ootamatut – õhuhäiresireenide huilgamine, lõhkevad pommid, majade kokkuvarisemine, lõomav leekidemer, paanikas inimeste kisa, haavatute oiged, ümberringi valitsev hirm ja surm. Sellisesse kaosesse olid mõne hetkega kistud tuhanded inimesed.

Tallinna oli varasemate sajandite jooksul korduvalt piiratud ja pommitatud, ka sellisama viimasegi sõja ajal mitmel korral, kuid selline häving oli enneolematu. Kahe pommitamislaine tulemusel (esimene 240 ja teine 60 lennukit) hukkus umbes 800 inimest, kellest on nimeliselt õnnestunud kindlaks teha 554 (neist naisi üle 300, mehi üle 200 ja lapsi üle 30), lisaks 50 Saksa sõjaväelast ja 121 sõjavangi. 213 inimest sai raskelt ja 446 kergemalt vigastada. Täielikult hävis üle 1500 hoone, kannatada sai ligi 3500. Korvamatut kahju tekitati kultuurivaradele, lisaks arhitektuuriliselt väärtuslikele hoonetele põlesid kunstikogud, arhivaalid, museaalid ja raamatud.¹ Häving oleks võinud olla veelgi katastroofilisem, kuid esimeselt pommitamiselt tagasi pöördunud Nõukogude lennukitele hiilisid sappa Soome lennukid. Ööpimeduses ei osatud neid vaenlasteks pidada ja kui Leningradi lähistel olevatel lennuväljadel maandumisradadel tuled süüdati, siis viskasid Soome lennukid sinna oma pommilaadungid. Seetõttu jäi teine pommitajatelaine esimesega võrreldes tagasihoidlikuks.

Tallinn ei olnud kaugeltki ainuke linn Eestis,

mida Nõukogude lennuvägi pommitas. Narva pommitati maatas juba 6. märtsil, õnneks olid elanikud selleks ajaks linnast evakueeritud, kuid hävis Euroopa üks barokkarhitektuuri kauneimaid pärleid – Narva vanalinn. Tapat ja Jõhvit pommitati 7. märtsil, Tartut 26.–27. märtsil, Pärnut pommitati veel enne vallutamist Punaarmee poolt 23. septembril 1944.

Tallinna 1944. aasta 9. märtsi suurpommitamise ohvrite mälestusürituste pidamist alustas Eesti Muinsuskaitse Selts 1989. aastal hingepalvega ohvrite matmispaigal Siselinna kalmistul mälestusüritusega Niguliste kirikus ning küünalde süütamisega Harju tänava haljasalal Niguliste kiriku ümbruses. Ka sel aastal jätkati 25 aastat tagasi alustatud traditsiooniliste mälestusüritustega. Hommikul kell kümme asetati Siselinna kalmistule märtsipommitamise ohvrite mälestusmärgi juurde pärgi, lilli ja süüdati küünlad. Hingepalvuse pidas EAÖK ülempreester, Kaitseliidu peakaplan major Aivar Aleksander Sarapik, mälestuskõnega esines Tallinna Linnavalikogu aseesimees Toivo Tootsen. Teiste hulgas asetas mälestus-samba juurde lilled ka Ukraina suursaadik Viktor Kröžanivski. Kell kaksteist avati Kiek-in-de-Kökis Tallinna Linnamuuseumi näitus „Purustatud linnasüda – Harju tänav enne ja pärast õhurünnakut 9.–10.03.1944”. Päev varem avati Eesti Vabadusvõitluse Muuseumis Lagedil märtsipommitamise näitus, kus olid eksponeeritud Helsingit ja Tallinna pommitanud lennukite mudelid, Tallinna kohal alla tulistatud lennuki detailid, lõhkemata pommid ja valguspomm, omaaegne raadiosaatja, mis tänaseni töökorras. Muuseumi juhataja Johannes Tõrs andis ülevaate Tallinna pommitamisest ning Tuusula Õhutõrjemuuseumi juhataja Mati Kuulma rääkis ja näitas filmi Soome pommitamisest.

¹ Vt. lähemalt: Tallinn tules. Dokumente ja materjale Tallinna pommitamisest 9/10. märtsil 1944. Tallinna Linnaarhiivi toimetised nr. 2. Koostanud J. Kivimäe ja L. Kõiv. Tallinn, 1997. Käesoleval aastal lisandus teemakohane fotoalbum: J. Juske. Tallinna märtsipommitamine 1944. Kirjastus Pegasus, 2014; samuti kronoloogilises vormis koostatud ja rikkalikult illustreeritud: M. Helme. Õhusõda Eestis 1941–1945. Värviprofiilid Arvo Vercamer. Kirjastus Grenader, 2014.

Lennukitelt visati alla langevarjudega valguspommid ehk jõulupuud, mis pidid valgustama pommitatavaid sihtmärke. Eksponaat Eesti Vabadusvõitluse Muuseumis Lagedil. Repro

Konverentsiettekanded Helsingi, Tallinna ja Narva suurpommitamistest

Neitsitornis, kust avaneb suurepärase vaade pommitatud Niguliste kirikule ja Harju tänava alale, peeti konverents Eesti ja Soome linnade terroripommirünnakutest 1944. aastal. Konverentsi korraldamise eesmärgiks oli võrrelda veebruaris toimunud Helsingi pommitamisi Tallinna märtsipommitamisega üldises Teise maailmasõja terroripommitamiste kontekstis ja juhtida Tallinna kõrval tähelepanu ka teistele pommitamistele purustatud Eesti linnadele, eelkõige Narvale. Soome sõjaajaloolane Carl-Fredrik Geust rääkis Nõukogude Liidu kaugpommitajate üritusest sundida Soomet erirahu sõlmima. Reservkolonel Ahti Lappi ettekande pealkirjaks oli „Helsingi õhutõrjevõit 1944”. Helsingi Linnaarhiivi vanemuurija Martti Helminen rääkis Helsingile veebruaris 1944 tekitatud pommituskahjustest, illustreerides ettekannet suure hulga fotodega. Konverentsi

teises pooles rääkis kaitseministeeriumi nõunik Taavet Liias Tallinna märtsipommitamisest ühe osana 1944. aasta lahingutest ja Narva Muuseumi direktor Andres Toode arhitektuurimälestiste kahjuste hindamisest pärast Teist maailmasõda Narva näitel.

Helsingi pommitamised

Meie põhjanaabrite pealinn Helsingi elas veebruaris 1944 üle kolm venelaste suurpommitamist,² mis toimusid kümnepäevaste vahedega:

6.–7. veebruaril (pommituslennukeid 216, pomme 2100, millest 16% langes linna territooriumile, hävitades 15 kivi- ja 13 puumaja, vigastades 111 kivi- ning 26 puumaja), surmasaanuid oli 103.

16.–17. veebruaril (420 pommituslennukit, pomme 4200, millest 3% langes linna territooriumile, hävitades 4 kivi- ja 18 puumaja, vigastades 13 kivi- ning 40 puumaja), surmasaanuid oli 24.

26.–27. veebruaril (üle 900 pommituslennuki, pomme 9000, millest 3,6% langes linna territooriumile, hävitades 16 kivi- ja 43 puumaja, vigastades 114 kivi- ning 21 puumaja), surmasaanuid oli 18.

Helsingis oli kolmes suurpommitamises surmasaanute arv ligikaudu 150, kellest nimeliselt on teada 145. Nagu nähtub arvudest, oli Helsingi kolme pommitamise ohvrite arv kordades väiksem, kui see oli Tallinnas ühe pommitamisega. Esimesel Helsingi pommitamisel oli ohvrite arv kõige suurem, sest linnaelanikud ei olnud suurpommitamist üle elanud ega osanud otstarbekohaselt käituda, paljud arvasid, et tegemist on järjekordse õppehäärega, ega tõtanud seepärast varjendisse. Pärast esimest pommitamist evakueeriti Helsingist suur hulk inimesi, eelkõige lapsed ja vanurid. Kuigi venelaste pommituslennukite arv kasvas järgmistel rünnakutel Helsingile kordades, ohvrite arv hoopiski kahanes tunduvalt. Soomlased ise nimetavad suurepäraselt korraldatud Helsingi kaitset Vene pommituslennukite eest „ilma-torjuntavoitto” ehk siis õhutõrjevõiduks. Seda ilmselgelt ka täie õigusega – kui võrdleme Tallinnas ühe suurpommitamise tagajärjel toimunud hävingut. On arvatud ka, et soomlased kaitsesid ise oma pealinna, kuid Tallinna kaitsjateks olid sakslased, kes ei kaitsenud mitte linna ja linnaelanikke, vaid eelkõige strateegiliselt olulisi

² Vt. lähemalt: J. L. Mäkelä. Helsinki liekeissä. Suurpommitukset helmikuussa 1944. WSOY, Porvoo-Helsinki, 1967.

sihtmärke. Helsingi õhukaitse korraldamisega oli tegeletud juba kolm aastat ja suurrünnakud ei olnud õhukaitsele ootamatud. Ümber linna oli korraldatud ringkaitse ja intensiivse tõrjetulega püüti hoida vaenlase lennukid linna kohalt eemal. Üksikuid lennukid ei jahitud – kui mõni oli oma pommid maha heitnud ja tagasi pöördus, siis lasti tal rahu minna. Paljud Vene lendurid nii tegidki ja viskasid oma pommid juba enne Helsingi kohale jõudmist alla.³

Eestlastest ohvrid Helsingis

Üllatav ja ilmselt vähe tuntud on asjaolu, et Helsingiski oli 1944. aasta veebruaris toimunud pommitamiste ohvrite hulgas mitu eestlast.⁴ Vabatahtlikuna Soome armeesse astunud ja mereväes madrusena teeninud Oskar Voose oli sündinud 1919. aastal Saaremaal Kihelkonna vallas Pidula külas. Ta võttis osa Eesti vabastamisest kommunistlikust ikkest. Astus Soome mereväkke oktoobris 1943 ja teenis Helsingi laevastikubaasis jäälõhkujal „Sisu”, mis oli allveelaevade emalaev ja osales Helsingi õhukaitsele kahe 105 mm õhutõrjesuurtükiga. 25-aastane Oskar Voose sai raskesti haavata 6. veebruari õhurünnakus ja suri Helsingis sõjaväehaiglas 12. veebruaril, ta maeti Malmi kangelaskalmistule.

1924. aastal Tartus sündinud Endel Undrits oli samuti Eestist tulnud Soome, et astuda vabatahtlikuna Soome armeesse. Ta oli Jollase mõisas, eestlastest pagulaste peatuspaigas, avaldus armeesse astumiseks oli kirjutatud, kuid väeossa ei olnud teda jõutud saata, kui 6. veebruaril toimus tema jaoks saatuslik Helsingi pommitamine. Jollase mõisas sai selle pommitamise tagajärjel veel 3 inimest haavata.⁵

Eestis sündinud 73-aastane Saul Org oli endine kaupmees, kes hukkus Helsingi pommitamisel 7. veebruaril koos abikaasa Alina Mathildaga oma elukohas Kruunuvoorenkatu 11, nende tütar Salme sai raskesti haavata.

26. veebruaril olid restorani „Koitto” kogenud puhkuse saanud Eesti vabatahtlikud, et seal laupäevaõhtut veeta. Kui 18.45 anti õhuhäire, siis osa neist ja ka personalist ei tõtanud

varjendisse, vaid jäi restorani eesruumi. Võimas pomm lõhkes otse restorani ukse ees kella üheksa paiku ja surmas kolm Eesti vabatahtlikku. Veel neli eestlast sai haavata, samuti üks soomlasest treial ja neli personali kuuluvat neit. Surma sai vabatahtlikuna mereväes teeninud madrus Johannes Eduard Aas, kes oli sündinud 1911 Harjumaal Viimsi vallas. Soome armeesse oli ta astunud aprillis 1943 ja olnud rindel Rajajoel. Siis oli ta suunatud mereväkke, kus teenis kergelaevastikus ja valvemootorpaadil. Reamees Ralf Vambola Hanso oli sündinud 1919 Järva- maal Albu vallas Ahula külas. Soome armeesse oli ta astunud vabatahtlikuna septembris 1943 ja olnud rindel Rajajoel. Reamees Karl Siim oli sündinud 1920 Rakveres, Soome armeesse astunud vabatahtlikuna oktoobris 1943, olnud rindel Rajajoel. Kõik hukkunud Eesti vabatahtlikud maeti Malmi kangelaskalmistule Helsingis.⁶

Märtsi suurpommitamise 70. aastapäeva õhtul kell kuus algas Nigulistest kontsert-jumalateenistus, kus vaimulikuna teenis EELK Tallinna praost Jaan Tammsalu. Esinesid Tallinna Vanalinna Hariduskolleegeiumi kammerkoor ja Andres Uibo oreil. Eesti Muinsuskaitse Selts eksponeeris Nigulistest fotonäitust Helsingi, Tallinna ja Narva pommitamisest. Veerand kaheksa hakkasid lööma Tallinna kirikute kellad ja rahvas süütas mälestusküünlad Harju tänava veeres. Küünalde süütajate hulgas oli tavapäraselt ka Vabariigi President Toomas Hendrik Ilves.

Suurte linnade lauspommitamine oli Teise maailmasõja ajal tavapärane. Jaapanlased pommitasid Pearl Harbori, ameeriklased viskasid aatomipommi Hirosimale ja Nagasakile, sakslased pommitasid Varssavit, Coventry ning Londonit, britid koos liitlastega pommitasid Roomat, Bukaresti, Berliini, Kölni, Dresdenit, Hamburgi, Lübeckit, Frankforti, Leipzigi ja teisi Saksa linnu. Ja seda loetelu võiks veel pikalt jätkata. On teada, et Saksamaa linnade pommitamistelgi hukkus palju eestlasi, ja ka see teema vajaks veel põhjalikku uurimist.

Peep Pillak

³ Helsingi suurpommitamiste 70. aastapäevaks anti välja esinduslik rohkete fotodega illustreeritud album: M. Helminen, A. Lukander. Helsingin suurpommituksed helmikuussa 1944. WSOY, Helsinki, 2014. Selles on põgus ülevaade ka Narva ja Tallinna pommitamisest. Esimene trükk raamatust ilmus kümne aasta eest.

⁴ Vt. pommitamiste ohvrite nimekirja: J. L. Mäkelä. Helsinki lieikeissä, lk. 217–224.

⁵ Samas, lk. 37. Nimi on siin küll antud ekslikul kujul – Embel Undrits.

⁶ Andmed eesti vabatahtlike kohta pärinevad allakirjutanu ja Heini Vilbiksi koostatud käsikirjast „Eesti vabatahtlikud Soome sõjaväes Teise maailmasõja ajal. Biograafiline teatmik”.

1944. aasta Tallinna märtsipommitamise ohvrite mälestusmärk Siselinna kalmistul auvahtkonnaga.
Foto: P. Pillak

President Toomas Hendrik Ilves paneb Harju tänavale pommitusohvrite mälestuseks küünla.
Foto: P. Pillak

Peep Pillak

(1957), MA, vanemraamatukoguhoidja, Hoiuraamatukogu, Suur-Sõjamäe 44A, 11415 Tallinn, peep.pillak@gmail.com